

nélkül maradt Szabó Z. László később még többször idézett cikke is (mindkét hely: 159. l.). Elismeréssel kell viszont megemlíteni a forrásszövegek kétnyelvű közlését, mely tudományos értékén kívül Csanda eljárásának figyelemmel kísérését is lehetővé teszi, valamint a 8, meglehetősen tisztán olvasható faksimilét.

V. Kovács Sándor

DIE TECHNIK HILFT DER WISSENSCHAFTLICHEN ARBEIT

Forschung — Lehre — Praxis. Schriftenreihe der Gewerkschaft Wissenschaft. Berlin [Német Demokratikus Köztársaság], 1962. Heft 4. 211 oldal.

A berlini Német Tudományos Akadémia társadalomtudományi intézményeinek szakszervezeti bizottsága — a kutatók részéről jövő kezdeményezés alapján — 1959-ben létrehozott egy munkabizottságot „Technik am Arbeitsplatz” címmel. A kollektíva feladata a humán kutatóintézetek munkakörülményeinek javítása, s ebben a technika mindenféle segítségének felhasználása. Munkájuk első két évének eredményeit mutatja be ez a cikkgyűjtemény.

A kötet elvi hátterét G. Klaus professzornak, az NTA Filozófiai Intézete vezetőjének írásai adják meg. „A társadalomtudományokban való munkatermelékenység növelésének kérdéséhez” című tanulmány a tudományos alkotótermelő folyamat filozófiai és ökonómiai elemzésére tesz kísérletet. A társadalomtudományokon belüli termelékenység növelésének egyik fő forrása abban áll — írja G. Klaus —, hogy a kutatók tevékenységüknek minél nagyobb részét tudják az alkotó munkának szentelni, mivel a monoton, mechanikus segédmunkák jó részét elvégeztetik a gép.

Klaus professzor másik tanulmánya az automatizálás magasabb fokának, a fejlődő kibernetikai rendszereknek szempontjából vizsgálja a munka jellegét általában, a társadalomtudományi kutatómunka jellegét pedig különösen. A kibernetika itt a saját munkáját javító közösség modelljének kialakításához nyújtott segítséget. Viszont az is természetes, hogy egy ilyen önmagát állandóan tovább fejleszteni akaró kollektíva maximálisan igyekszik kihasználni az egyre tökéletesebb technikai lehetőségeket.

A cikkgyűjtemény bevezetőjét Erich Mater a kötet szerkesztője írta („A technika befolyása a tudományos munkamódszerre”). Neki is, mint annyi más kutatóintézetben, könyvtárban vagy tudományos kiadóban dolgozó kollégájának — munkaidejének csupán töredéke jut a tulajdonképpeni, a gondolkodással járó tudományos munkára. Munkaidejük nagyobb részét lefoglalja a források felkutatása, a talált adatok kicédulázása vagy lemásolása, a cédulák többszörös rendezése, az elraktározott anyagban belüli újabb és újabb visszakeresés, végül pedig a korrektúrák vég nélküli olvasása. Mindezek természetesen szükséges, elvégzendő feladatok. Ha azonban az ember helyett — legalább részben — a gép végezné el ezeket a segédmunkákat; akkor nemcsak a kutató használhatná föl magasabb szintű tevékenységre idejét, hanem a gépesítés által gyorsabb, olcsóbb és megbízhatóbb volna a legtöbb mechanikus filológiai munkafolyamat. Tehát nem az ember kikapcsolásáról van szó, hanem csupán nagymértékű tehermentesítéséről.

A technikai javításokat, újításokat mintegy harminc írás mutatja be. Legelőször a legegyszerűbb dolgok: a leírás, a korrektúra-összeolvasás és a sok-

szorosítás kérdései kerülnek sorra. Az első újítás a szabványoldalak szerinti gépelést kívánja megkönnyíteni. A másik javaslat — két írógépnél közös henger segítségével való összekapcsolása útján — 184-re növeli az írógép betűinek számát; ez főleg a kétféle alfabétumot egyszerre felhasználó filológusok számára jelentős. Egy további újítás a szövegösszeolvasás hibalehetőségeit óhajtja csökkenteni magnetofon segítségével. — Különösen fontos az automatikus nyomdai szedésre és korrektúra-olvasásra vonatkozó javaslat. Egy sor-egyennel fölszerelt írógépnél egy öntőgéppel való összekapcsolása kiiktatná a nyomdai sokszorosításból a szedőt, a korrektort és a korrigáló szerzőt. A hibák így csupán a leírásból eredhetnének; ezeket azonban minimálisra csökkentheti két párhuzamosan dolgozó gépi író typoscriptumának automatizált összevetése. — A cédulázás és a másolás technikájáról összesen három írás olvasható.

A legtöbb cikk a lyukkártya rendszerű adatrendező gépek filológiai felhasználásával foglalkozik. Mivel egy kártyára aránylag sok betű és egyéb információ vihető rá, s mivel gépi rendezésük, válogatásuk, tetszőleges kombinációban való visszakeresésük gyorsan és megbízható módon végrehajtható, ezek a gépek nagyon alkalmasak különféle filológiai feladatok megoldására.

A lyukkártyák filológiai alkalmazásában a lexikográfia jár elől. A szóanyag nyilvántartása, egységesítése mellett klasszikus lyukkártyagép-feladat a megfordított szótetek („a tergo”) szótárának az elkészítése. Ez a grammatikai vizsgálódások és a nehezen olvasható írások rekonstruálása szempontjából egyaránt fontos. — Egy cikk a kínai és japán technikai szakkifejezések gépi elraktározását, visszakeresését mutatja be. Egy további javaslat pedig a grammatikai elemzéshez veszi igénybe a lyukasított kártyákat. Még az ismeretlen nyelvek és írások megfejtésében is hasznos segédeszköz a Hollerith-gép. — Az automatizált könyvtári dokumentáció és a mutatókészítés zárják be a sort. Bemutatásra kerül, hogyan lehet lyukkártya-technika segítségével könnyen indexelni egy olyan történettudományi művet, melyhez névmutatón és tárgymutatón kívül még földrajzi mutatója is szükséges. A mutatókészítés és egyéb, konkrét szövegekre épülő segéd munkák egyelőre csupán részben gépesíthetők; a kijelölés továbbra is emberi munka marad. De már ez a fél-automatizálás is nagy könnyítést jelent.

A lyukkártyák sokféle humán, főleg filológiai felhasználásának áttekintése után a német kutatók fölvetik azt a lehetőséget, hogy ezeknek a munkáknak a központi elvégzésére létre lehetne hozni egy specializált „humán” lyukkártya-állomást.

Néhány írás a lyukkártya-technikánál még fejlettebb, elektronikus információ-feldolgozás témaköréből való. Közülük különösen figyelemre méltó E. Agricola beszámolója a Német Tudományos Akadémia keretén belül folyó angol—német gépi fordítási munkálatokról. Másik jelentékeny írás az automatikus jelfelismerésről — a gépi „olvasás” alapjáról — szól.

A kötet legvégén E. Mater beszámol a nemrégiben Tübingenben tartott „Az irodalmi elemzés és a lexikográfia gépi módszerei” című konferenciáról. Ezen a beszámólón keresztül hírt kapunk további humán területek gépesítési lehetőségeiről. Írói konkordancia-szótárak készítése, ismeretlen szerzőjű szövegek szerzőjének valószínűsítése, folklór-problémák gépi megközelítése stb. mind azt mutatják, hogy a gépesítés tekintetében nemcsak a gyakorlati feladatok megoldásában, hanem a lehetőségek meglátásában is még nagyon elején tartunk a fejlődésben.

A humán studiumok gépesítése nemcsak a mechanikus segéd munkák elvégzése alól menti föl a kutatót. A gépi földolgozás méreteinél fogva hatással lehet az elméleti kutatások némely aspektusára is. Lehetnek például olyan problémák az általános nyelvészethen vagy az irodalomelméletben, amelyeket a könnyen felhalmozható és áttekinthető óriási mennyiségű új adat statisztikai vagy kombinatorikus vizsgálata új megvilágításba helyezhet; vagy pedig a már meglevő „merész” állítások helyessége-tévessége volna ellenőrizhető új módon.

Szépe György

ZILAHY KÁROLY: VÁLOGATOTT MŰVEI

Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1961. 472 l.

Ez a könyv dokumentumkötet. Zilagy Károlynak 5—6 jobb versén, néhány sikerültebb írói portréráján, egy-két novelláján vagy inkább csak novella-részletén kívül nincs oly műve, melynek kiadást indokló önértéke volna. Pár íven könnyeden elfér valamennyi.

Mint e félévtized szellemi életének jellemző adalékai annál fontosabbak munkái, kísérletei. Fontosak, mert magának e félévtizednek jelentősége is rendkívüli. Nem csupán előhang, előjáték ez a kiegyezéssel korhoz. Vegykonyhája a 67-es időszak első évtizedeinek; most párlódnak ki azok a kártékony esszenciák, amelyek meggátolják majd a kiegyezésben rejlő lehetőségek valóra válását. Ekkor nő fel a magyar történelem egyik legsivárabb, legsemmitérőbb nemzedéke, a Hübele Balázsoké, a Szij Mukiké, a „magyar glóbusé”. Ekkor „készül föl” Tisza Kálmán és Eötvös Károly parlagi dzsentri-hada a hatalom több évtizedes birtoklására és haszonélvezésére. Most sterilizálják azokat a magvakat és csírákat, amelyekből egy városi, egy polgári, művelt és iparosodott Magyarország reményei fakadoztak még ez időben. Ezek az írások azonban nemcsak e magvak és csírák meglétét mutatják föl, hanem azt is, mily csökkent életerejük voltak azok már eleve s mily kevés kellett megfojtásukra.

Vargha Kálmán, a kötet összeállítója, fölismerte Zilagy írásaiban ezt a bizonyító, ezt az adalék-, ezt a dokumentum-lehetőséget és jelleget. S fölismerte a dokumentálás hasznosságát és szükségét is. Mert e fontos félévtizedet nemcsak a történelemben járatos művelt olvasó ismeri kevésbé, hanem maga a szaktudomány is. A forrásanyag hozzá többnyire oly hírlapokban rejtőzik, amelyek már csupán néhány nagy könyvtárban lelhetők föl, s ott sem mindig hiánytalanul. Ezért helyesen járt el, mikor a szorosabban vett irodalmiak és a vitathatatlan értékűek mellé az irodalom határán járó műfajúakat (riport, tudósítás, útirajz), s kevésbé sikerülteket is fölvevett.

S e szükség fölismerése vezette Varghát nagy terjedelmű, majd száz lapos bevezetőjének megírásában is. Nemcsak a kortörténet sokrétű, alapos rajzában mutatkozik meg ez, hanem sokkal inkább tanulmánya módszerében. Nem egy esszé-gondolat fonalára fűzi mondanivalóját, nem is életrajzot ad, hanem Zilagy műveit leltározza és boncolja oly részletesen és behatóan, hogy végigolvasva dolgozatát, Zilagy munkássága egész terjedelmében s minden elemében előttünk áll. Szolid, szép, megbízható munka.

S ítéleteiben is az. Zilagy munkásságát azok, akik a két háború között újra fölfedezték, többnyire messze jelentősége s értéke fölé emelték. Talán,